

SIMINA-MARIA TERIAN
Lucian Blaga University of Sibiu, Romania
simina.terian@ulbsibiu.ro
DOI: 10.2478/clb-2023-0001

NOTE DESPRE ORIGINEA UNOR TEXTEME CARAGIALIENE

Notes on the Origin of Several Textemes in the Work of I.L. Caragiale

Abstract: This article demonstrates that some of the textemes of Romanian playwright I.L. Caragiale, which later became famous throughout the entire Romanian ethnolinguistic community, are in fact borrowed from older Romanian texts, which appeared in the mid-19th century. My analysis focuses on three textemes from Caragiale's comedies ("the family is the small homeland, as the homeland is the large family", "a stormy night" and "have a little patience"), identifying their origins in the writings of C. D. Aricescu, Ioan M. Bujoreanu and I. Heliade-Rădulescu. My study concludes that Caragiale's plays have a deeply intertextual structure.

Keywords: textemes, Ion Luca Caragiale, comedies, nonliterary discourse, Romanian literary tradition

I.L. Caragiale este un scriitor care a îmbogățit limba și literatura română într-o multitudine de feluri. El nu doar că a lăsat moștenire posterității o serie de opere ce par să-și păstreze sau chiar să-și reînnoiască actualitatea odată cu fiecare nouă generație de cititori, dar a creat și o serie de sintagme, expresii și fraze memorabile, care au devenit deja „bunuri comune” pentru vorbitorii de limbă română. Caragialisme precum „curat murdar!”, „să se revizuiască, primesc!” sau „din această dilemă nu puteți ieși!” sunt citate adeseori atât de intelectuali, cât și de persoane mai puțin educate, într-atât de populare au ajuns ele în toate straturile societății românești. În plus, datorită potențialului lor

lingvistic, ele au devenit o sursă de creativitate aproape infinită în discursul repetat cu caracter informativ sau poetic.

Modul în care caragialismele au fost preluate și prelucrate în discursul public românesc actual a făcut obiectul mai multor analize mai mult sau mai puțin sistematice¹. În schimb, s-a investigat mult mai puțin maniera în care astfel de expresii preiau și prelucrează ele însele segmente discursive identificabile în scrieri anterioare din tradiția culturală românească sau universală. Unul dintre primii cercetători care a observat acest lucru este Ștefan Cazimir², care a reperat originea caragialismului „silențiu lugubru” în romanul *Marele Vistier Cândescu* (1873) de Pantazi Ghica, iar a expresiei „angel radios” în poemul *Triumful amorului* (1852) semnat de C. D. Aricescu, ambele expresii fiind apoi recontextualizate de Caragiale în capodopera sa *O noapte furtunoasă* (1879). Însă abia de curând Ion Vartic a încercat să sistematizeze sursele intertextuale ale creației caragialiene, adăugând la sintagmele provenite din textele românești (Dimitrie Bolintineanu, C.A. Rosetti, G. Sion etc.) expresii preluate din scrierile unor autori antici precum Plutarh, Xenofon sau Apuleius³.

În studiul de față îmi propun să completez această analiză prin evidențierea altor texteme de proveniență românească recontextualizate și resemantizate în opera lui Caragiale. În acest sens, voi începe cu câteva precizări teoretice și istorice. Astfel, textemul reprezintă un concept împrumutat din integralismul lingvistic al lui Eugeniu Coșeriu, în viziunea căruia textemele constituie o subdiviziune a „discursului repetat” – termen care, în opoziție cu „tehnica (liberă) a discursului”, se referă la „tot ceea ce este fixat în mod tradițional ca «expresie», «frază» sau «locuțiune» și ale cărui elemente constitutive nu sunt substituibile sau recombinabile după regulile actuale ale limbii”⁴. În această calitate, textemele se disociază atât de „perifrazele lexicale” (echivalente ale cuvintelor), cât și de „sintagmele stereotipe” (echivalente ale sintagmelor), prin aceea că ele „sunt, de fapt, «texte» și fragmente de texte, care constituie, în fond, documente literare: o formă de literatură (în sensul larg al

1. V. Simina-Maria Terian, „Reîncadrarea textemelor în discursul informativ. O abordare din perspectiva lingvisticii integrale”, *Studia Universitatis „Petru Maior”, Philologia* 13 (2012): 155-163.

2. Ștefan Cazimir, *Nu numai Caragiale* (București: Editura Cartea Românească, 1984), 56-58.

3. Ion Vartic, „I. L. Caragiale și momentele sale exemplare”, în *I. L. Caragiale, Momente*, ediția și studiu introductiv de Ion Vartic, note asupra ediției de Mariana Vartic (București: Humanitas, 2013), 81-85.

4. Eugenio Coșeriu, *L'homme et son langage*, textes réunis par H. Dupuy-Engelhardt, J.-P. Durafour et F. Rastier (Louvain-Paris-Sterling: Peeters, 2001), 235.

termenului, cuprinzând deopotrivă ideologie, morală, etc.) înglobată în și transmisă prin tradiția lingvistică”⁵.

Din punct de vedere istoric, originea unui textem nu este întotdeauna ușor de identificat. De exemplu, cel mai probabil este ca I. L. Caragiale să fi preluat sintagma „angel radios” direct de la C. D. Aricescu⁶, mai ales că versurile acestuia sunt reproduse de Titu Maiorescu în cunoscutul său studiu *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*⁷. Însă expresia se bucura deja de un oarecare succes în epocă, fiind utilizată și de alți scriitori. Astfel, poetul I. M. Alexandrescu își încheia sonetul „O inluzie perdută”, apărut în volumul *Poezii diverse* (1866), cu următoarele versuri pilduitoare: „Și-amar e când femeia, ast angel radios/ Ce-l strângi la pieptu-ți fraged e-un demon furios”⁸.

Originea multiplă pare să caracterizeze și primul textem pe care îl voi comenta în studiul de față și care se observă în faimoasa echivalență a lui Rică Venturiano: „familia e patria cea mică, precum patria e familia cea mare; familia este baza societății”⁹. Pentru un cititor contemporan, asocierea lui Rică e hilară, întrucât există prea multe diferențe între patrie și familie. Însă, pentru un spectator de la finalul secolului al XIX-lea, asocierea respectivă era, în cel mai rău caz, trivistică, întrucât ea reprezenta doar un loc comun în gândirea social-politică a epocii. Explicitearea sintagmei „familia cea mare” prin „popor”, „patrie comună” sau „nație” se întâlnește la mai mulți scriitori și ideologi români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, precum C. A. Rosetti¹⁰, Alexandru Macedonski¹¹ și Ioan G. Bibicescu¹². Însă, cel mai probabil, Caragiale a împrumutat echivalența amintită din romanele lui C. D. Aricescu, în care se găsesc reflecții precum „Dacă sclavia și corupțiunea vor fi în familie, cum poate familia cea mare

5. Ibid., 237.

6. C. D. Aricescu, *Arpa română* (București: Tipografia Sfintei Mitropolii, 1852), 95.

7. Titu Maiorescu, *Poesia română. Cercetare critică* (Iași: Editțiunea și Imprimeria Societății Junimea, 1867), 98.

8. I. M. Alexandrescu, *Poezii diverse* (Brașov: Ioane Gött, 1866), 108.

9. I. L. Caragiale, *Opere*, vol. III: *Teatru. Scrieri despre teatru. Versuri*, ediția a doua, revăzută și adăugită de Stancu Ilin, Nicolae Bârna, Constantin Hârlav, prefață de Eugen Simion (București: Academia Română – Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2011), 75.

10. C. A. Rosetti, *Scrieri de tinerete și esilii*, vol. I (București: Tipografia „Românul” – Carol Göbl, 1885), 186.

11. Al. A. Macedonski, *Poesii* (București: Tipografia Curtii Regale, 1882), 21.

12. Ioan G. Bibicescu, *Poesii populare din Transilvania* (București: Imprimeria Statului, 1893), xlv.

(Societatea) să prospere, să fie liberă și fericită?”¹³ sau „rezultatul alianței femeii cu bărbatul este familia, iar societatea este suma tuturor familiilor sau familia cea mare”¹⁴.

Al doilea textem pe care îl am în vedere este chiar cel care dă titlul uneia dintre cele mai cunoscute dintre comediile lui Caragiale: *O noapte furtunoasă* (1879). În afara titlului, ideea nopții furtunoase mai este evocată în monologul lui Rică Venturiano, după ce acesta reușește să scape de urmăritorii săi, Dumitrache, Ipingescu și Chiriac: „O ce noapte furtunoasă! Oribilă tragedie! (i se pare că aude ceva și tresare.) Ce de peripețiuni!...”¹⁵ Noaptea furtunoasă pe care o evocă personajul se referă la o serie de aventuri burlești, caracterizate prin numeroase răsturnări de situație. Având în vedere aviditatea cu care Caragiale citea romanele populare din epocă, e foarte probabil ca această expresie să-i fi fost inspirată de Ioan M. Bujoreanu, autorul *Misterelor din București* (1862). Spre finalul acestui roman, după ce aflase de moartea fiului său Alexandru și a iubitei acestuia, boierul Stamate Dăngescu traversează următoarea experiență: „Nemaisimțindu-se în stare a se lupta în contra atâtor suplicii ce-i sfâșiau sufletul, nici a mai prelungi o viață de tortură și de mustrări de cuget. După trecerea unei nopți furtunoase, în care el își consultase gândirile și-și formase o hotărâre, în care părea nestrămutat, se scoală din pat, se duce la masă și scrie neîntrerupt o oră întreagă”¹⁶. Evident, sensul nopții furtunoase din romanul lui Bujoreanu, concentrat exclusiv asupra frământărilor interioare ale eroului, e destul de diferit față de acela pe care i-l imprimă Caragiale. Rămâne, însă, foarte probabil ca dramaturgul să se fi inspirat din romanul de mistere al precursorului său.

Ultimul textem asupra căruia mă voi opri este ticul lui Trahanache din *O scrisoare pierdută* (1884), ce pare un caragialism în virtutea formei sale hipocoristice, care, de fapt, ultra-diminutivează un termen ce desemnează în mod intrinsec o cantitate redusă: „Ai puțintică răbdare...”¹⁷ Însă nici acest termen, nici expresia care l-a consacrat nu constituie invenții absolute ale dramaturgului. Textemul „puțintică răbdare” se întâlnește pentru prima oară în scrisul românesc în prefața lui I. Eliad (*Heliade-Rădulescu*) la traducerea tratatului lui Jean Lévizac și

13. C. D. Aricescu, *Misterele căsătoriei*, vol. II: *Bărbatul diplomat* (București: Tipografia Ștefan Rasidescu, 1863), 110.

14. C. D. Aricescu, *Sora Agapia sau Călugăria și căsătoria* (București: Tipografia Jon Weiss, 1871), 82.

15. I. L. Caragiale, *Opere*, vol. III, 64.

16. Ioan M. Bujoreanu, *Mistere din București*, ediția îngrijită, note, glosar și bibliografie de Marian Barbu, prefață de Ștefan Cazimir (București: Editura Minerva, 1984), 409.

17. I. L. Caragiale, *Opere*, vol. III, 110.

François Moysant, care începe astfel: „Nimic nu este așa de anevoie decât a începe cineva un cuvânt înainte la o carte, și mai vârtos la aceasta. Lucru este destul de vorbit; începutul însă este cu greu până să-l găsească cineva. Puțintică răbdare numai, că dăm peste căpătâiul firului. (Norocit este acum cineva, când merge până în celălalt căpătâi fără să încurce ața)”¹⁸. Nu e greu de observat că între funcția textuală și sensurile textemului în prefața lui Heliade-Rădulescu și acelea din comedia lui Caragiale există numeroase diferențe: discursul ludic și academic al lui Heliade-Rădulescu contrastează puternic cu intervențiile ticăite și repetitive ale lui Trahanache; nerăbdarea cititorului *Regulilor*, pe care Heliade-Rădulescu știe să o construiască și să o întrețină, se diluează prin uzură în *O scrisoare pierdută*; conținutului academic al mesajului heliadesc i se opune o intrigă privată cu caracter erotic etc. Toate acestea indică atât ingeniozitatea lui Caragiale, cât și potențialul semantic ridicat al expresiei.

De altfel, o primă concluzie a analizei este aceea că recontextualizarea textemelor epocii în textul caragialesc nu are doar o finalitate comică, satirică și/sau parodică. Pe lângă asemenea sensuri, există numeroase alte sugestii care contribuie la complexitatea operei dramaturgului român. De exemplu, deși are un final fericit, *O noapte furtunoasă* poate fi citită și ca o variantă alternativă a poveștii tragice din *Misterele din București*, în care un intrus care se strecoară într-o familie respectabilă ajunge să distrugă sau chiar să curme în cele din urmă viețile mai multor oameni. Cea de-a doua concluzie confirmă caracterul acut intertextual al comedii lui Caragiale, care vehiculează nu doar clișee din discursul public al epocii, ci și sintagme din opere literare consacrate, cel puțin prin raportare la nivelul tradiției literare românești din epoca respectivă. O mare parte din subsolurile operei caragialiene așteaptă încă să fie explorate.

18. I. Eliad, „Prefață”, în *Regulile sau gramatica poeziei*, traducere în românește de I. Eliad (București, 1931), iii.

Bibliografie:

- Alexandrescu, I. M. *Poezii diverse*. Braşov: Ioane Gött, 1866.
- Aricescu, C. D. *Arpa română*. Bucureşti: Tipografia Sfintei Mitropolii, 1852.
- Aricescu, C. D. *Misterele căsătoriei*, vol. II: *Bărbatul diplomat*. Bucureşti: Tipografia Ştefan Rasidescu, 1863.
- Aricescu, C. D. *Sora Agapia sau Călugăria şi căsătoria*. Bucureşti: Tipografia Jon Weiss, 1871.
- Bibicescu, Ioan G. *Poesii populare din Transilvania*. Bucureşti: Imprimeria Statului, 1893.
- Bujoreanu, Ioan M. *Mistere din Bucureşti*, ediţia îngrijită, note, glosar şi bibliografie de Marian Barbu, prefaţă de Ştefan Cazimir. Bucureşti: Editura Minerva, 1984.
- Caragiale, I. L. *Opere*, vol. III: *Teatru. Scrieri despre teatru. Versuri*, ediţia a doua, revăzută şi adăugită de Stancu Ilin, Nicolae Bârna, Constantin Hârlav, prefaţă de Eugen Simion. Bucureşti: Academia Română – Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, 2011.
- Cazimir, Ştefan. *Nu numai Caragiale*. Bucureşti: Editura Cartea Românească, 1984.
- Coşeriu, Eugenio. *L'homme et son langage*, textes réunis par H. Dupuy-Engelhardt, J.-P. Durafour et F. Rastier. Louvain-Paris-Sterling: Peeters, 2001.
- Eliad, I. „Prefaţă”, în *Regulile sau gramatica poeziei*, traducere în româneşte de I. Eliad, iii-viii. Bucureşti, 1831.
- Macedonski, Al. A. *Poesii*. Bucureşti: Tipografia Curţii Regale, 1882.
- Maiorescu, Titu. *Poesia română. Cercetare critică*. Iaşi: Ediţiunea şi Imprimeria Societăţii Junimea, 1867.
- Rosetti, C. A. *Scrieri de tinerete şi esilii*, vol. I-II. Bucureşti: Tipografia „Românul” – Carol Göbl, 1885.
- Terian, Simina-Maria. „Reîncadrarea textemelor în discursul informativ. O abordare din perspectiva lingvisticii integrale”, *Studia Universitatis „Petru Maior”, Philologia* 13 (2012): 155-163.
- Vartic, Ion. „I. L. Caragiale şi momentele sale exemplare.” In I.L. Caragiale, *Momente*, ediţia şi studiu introductiv de Ion Vartic, note asupra ediţiei de Mariana Vartic, 5-146. Bucureşti: Humanitas, 2013.